

7. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями Резолюція Економічної і Соціальної Ради ООН 663 (XXIV) від 31 липня 1957 року та 2076 (LXII) від 13 травня 1977 року: [права людини в документах]. Українсько-Американське бюро захисту прав людини. – Амстердам-Київ, 1997. – 278 с. – (Книга перша).
8. Неживець О.М. Забезпечення соціальної та трудової реабілітації осіб, звільнених з місць позбавлення волі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О.М. Неживець. – К., 2005. – 20 с.
9. Новий словник іншомовних слів: 20 000 слів / [упоряд. О.М. Сліпушко]. – К.: Аконті, 2007. – 848 с.
10. Організація індивідуального запобігання злочинам у кримінально-виконавчій установі: [монографія] / В.П. Захаров, О.Г. Колб, С.М. Мирончук, Л.І. Міліщук. – Луцьк: П-ць Іванюк В.П., 2007. – 442 с. – (2-ге вид. перероб. і доп.).
11. Про Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України / Указ Президента України від 25.04.2008 року № 401/2008. – Офіц. вісник України від 16.05.2008 р. – № 33. – С. 22.
12. Про судову практику в справах про злочини, що пов'язані із порушенням режиму покарання в місцях позбавлення волі: Постанова Пленуму Верховного Суду № 2 від 26.03.93 із змінами, внесеними згідно з Постановами Пленуму Верховного Суду України № 3 від 13.01.95, № 12 від 03.12.97: [зб. постанов Верховного Суду України у кримінальних справах 1973-2006 рр.]. – Х.: «Одіссей», 2007. – 552 с.
13. Романенко О.В. Пенітенціарна функція демократичної правової держави та роль громадянського суспільства в механізмі її реалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О.В. Романенко. – К., 2004. – 19 с.
14. Фаренюк С.Я. Виправлення засуджених – основна мета нового пенітенціарного законодавства / С.Я. Фаренюк, В.О. Корчинський // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 1998. – № 1 (3). – С. 5-9.
15. Царюк С.В. Правова природа кримінально-виконавчої характеристики засуджених / С.В. Царюк // Науковий вісник Дніпропетровського університету внутрішніх справ. – 2007. – № 3 (34). – С. 249-255.

УДК 343.8 – 058.56: 167/168

НАУКОВІ ПОГЛЯДИ НА ПРОБЛЕМУ ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ В КОЛОНІЯХ СЕРЕДНЬОГО РІВНЯ БЕЗПЕКИ

Шкута О.О., ад'юнкт

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена науковим поглядам на виправлення і ресоціалізацію засуджених у колоніях середнього рівня безпеки.

Ключові слова: наука, виправлення, ресоціалізація, засуджені, колонія.

Шкута О.О. НАУЧНЫЕ ВЗГЛЯДЫ НА ПРОБЛЕМУ ИСПРАВЛЕНИЯ И РЕСОЦИАЛИЗАЦИИ ОСУЖДЕННЫХ, ОТБЫВАЮЩИХ НАКАЗАНИЕ В КОЛОНИИ СРЕДНЕГО УРОВНЯ БЕЗОПАСНОСТИ / Днепропетровский государственный университет внутренних дел, Украина

Статья посвящена научным взглядам на исправление и ресоциализацию осужденных в колониях среднего уровня безопасности.

Ключевые слова: наука, исправление, ресоциализация, осужденные, колония.

Shkuta O.O. SCIENTIFIC VIEWS ON THE PROBLEM OF CONVICTS CORRECTION AND RESOCIALIZATION AT MEDIUM SECURITY LEVEL PENITENTIARY INSTITUTIONS / Dnepropetrovsk state university of internal affairs, Ukraine

The article is dedicated to research of scientific views on convicts correction and resocialization at medium security level penitentiary institutions.

Key words: science, correction, resocialization, convicts, penitentiary institution.

Реформування національної пенітенціарної системи та зміни в кримінально-виконавчому законодавстві відповідно до міжнародних стандартів, поведження із засудженими поставили перед Україною завдання створення такої системи виконання і відбування засудженими до позбавлення волі кримінальних покарань, яка б могла визначити пріоритетні умови і засоби для їх виправлення і ресоціалізації, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами.

З набуттям у січні 2004 року чинності, Кримінально-виконавчим кодексом України введено та надано офіційне тлумачення поняття виправлення засуджених як процесу позитивних змін, які відбуваються в особистості засудженого і створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки, та введено нове для української пенітенціарної науки поняття ресоціалізації - свідомого відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві, що у свою чергу породило досить широку наукову дискусію з приводу тлумачення вказаних понять та послужило індикатором у напрямку до створення і розвитку прогресивної системи виконання покарань.

полягає в тому, що виправлення і ресоціалізація засуджених в Україні займає ключове місце в кримінально-виконавчому праві та є складовим елементом мети виконання покарання і необхідною умовою ресоціалізації засуджених.

Теоретичною основою написання статті стали праці вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема: В.А. Бадири, Л.В. Багрій-Шахматова, Ю.В. Бауліна, Є.М. Бодюла, О.В. Беци, І.Г. Богатирьова, В.О. Глушкова, Т.А. Денисової, М.Г. Деткова, О.М. Джузи, В.О. Корчинського, О.М. Костенка, В.А. Львовичкіна, В.О. Меркулової, О.І. Марцева, М.І. Мельника, М.П. Мелентьєва, П.П. Михайленка, О.Є. Наташева, В.П. Петкова, Г.О. Радова, О.Л. Ременсона, І.С. Сергєєва, В.М. Синьова, А.Х. Степанюка, В.М. Трубникова, В.П. Тихого, І.В. Шмарова, І.С. Яковець та ін.

Віддаючи належне їх досягненням та використовуючи їх у даній статті, ми не тільки розкриваємо їх певним чином, а на їх основі здійснюємо постановку нового наукового завдання, щодо виправлення і ресоціалізації засуджених, які відбувають покарання в колоніях середнього рівня безпеки.

Поряд із цим, практика діяльності органів і установ виконання покарань вимагає від науки кримінально-виконавчого права обґрунтованих рекомендацій щодо розширення практики застосування засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, які відбувають покарання в колоніях середнього рівня безпеки.

Російські пенітенціаристи О.І. Зубков, М.П. Мелентьєв, розглядаючи поняття виправлення засуджених, як складну психологічну, моральну і соціально-правову категорію, під його визначенням бачили процес, який стимулює в особи формування життєвої позиції, що відповідає конституційним нормам, які визначають основні права, свободи та обов'язки громадян. На їх думку, «Виправлення засудженого - є генеральна лінія законодавства про виконання кримінальних покарань» [1, 2].

Вітчизняний вчений С.В. Царюк, вивчаючи кримінально-виконавчу характеристику засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки, поняття «виправлення» ототожнює з безперервним процесом впливу на особу засудженого з метою формування в нього позитивних якостей, притаманних соціально-корисному члену суспільства з урахуванням конкретних умов відбування покарання [2, 111].

На думку М.О. Беляєва, виправлення як мета покарання полягає в тому, щоб шляхом впливу на свідомість злочинця за допомогою заходів переконання і примусу виховати в ньому властивості характеру особистості, притаманні свідомим учасникам комуністичного будівництва [3, 41]. Людина, зазначає М.О. Беляєв, вихована в душі комуністичної свідомості, під впливом останньої буде чинити дії, що повністю відповідають вимогам законів та норм моральності.

Але автор задається питанням: чи можна знищити властивості характеру, що склалися в злочинця і замість них виховати інші? На це питання він відповідає позитивно, однак, якщо таке виховання відбувається за умов нейтралізації тих факторів (вплив злочинного середовища, пияцтво тощо), які призвели до появи у свідомості злочинця вад, що штовхнули його на шлях злочину, і замість цих факторів використовувати ті, що будуть сприяти появі позитивних рис характеру в засудженого. З цього приводу слушною є позиція О.Л. Ременсона, який у власних дослідженнях свого часу зазначив, що «виправна задача, як задача виправно-трудова установ, може вважатися досягнутою лише тоді, коли засуджений підготовлений до свідомого і добровільного дотримання елементарних вимог соціалістичного суспільства, коли в ньому вихована міцна звичка до дотримання елементарних вимог» [4, 181-182].

Ми підтримуємо думку Б.Б. Казака і дотримуємося тієї точки зору, що на сьогоднішній день задача виправлення засуджених не може обмежуватись лише впливом пенітенціарної системи, виправлення засуджених є комплексною загальнодержавною задачею, у вирішенні якої повинні брати участь як державні, так і недержавні органи, організації, що мають відношення до її реалізації [5, 254].

А.Х. Степанюк, використовуючи філософсько-діалектичні закони і категорії у висвітленні питання становлення науки кримінально-виконавчого права України, дійшов висновку, що ціль виправлення засудженого є комплексною проблемою, яка більше тяжіє до педагогіки та психології [6, 46]. Підтримуючи таку позицію, для здійснення комплексного підходу у вивченні поняття виправлення і ресоціалізація засуджених, які відбувають покарання в колоніях середнього рівня безпеки, нами проведено аналіз точок зору як зі сторони педагогіки, так і психології.

Виправлення як особливий педагогічний процес, що припускає руйнування в засудженого негативних, антигромадських властивостей і проявів та формує в нього соціально корисні якості, характеризував Ф.Р. Сундуrow [7, 15].

З психологічної точки зору до аналізу поняття виправлення засуджених підходять Ю.М. Антонян, В.Є. Емінов та М.І. Єнікєєв. Під виправленням вчені розуміють процес викоренення окремих рис особистості засудженого та окремих вчинків несумісних з нормальною поведінкою в суспільстві. Аналізуючи позицію Б.С. Утевського і В.Ф. Пірожкова, які є прибічниками пенітенціарної психології і педагогіки, за їх баченням виправлення засудженого є процесом подолання, усунення окремих дефектів у свідомості людини, що привели її до скоєння злочину. Вони не вважають виправлення засудженого повною чи глибокою переробкою його свідомості. На їхню думку, виправлення є частковою поправкою чи зміною у свідомості засудженого і розвитком окремих якостей в його особистості [8, 36-37].

Більшість учених розглядають поняття виправлення засуджених як процес. Проте М.І. Тітов додержується точки зору, що виправлення слід розглядати як процес виховного впливу на засуджених, і як певний позитивний результат цього впливу [9, 16-17]. Прибічником даного твердження виступав і М.О. Стручков [10, 64]. Хоча така позиція вчених, як нам вважається, на сьогоднішній день і є даниною соціалістичної науки, проте все ж таки, з огляду на відсутність єдності поглядів вчених щодо розгляду поняття виправлення засуджених як результату певної дії чи процесу в досягненні певної мети, зокрема мети покарання, ми не могли не проаналізувати точки зору у вирішенні цього питання як законодавця, так і вчених.

І.А. Тарханов виходив із традиційного розуміння виправлення як усвідомлення засудженим порочності злочинної поведінки і закріплення в його свідомості якісно іншого ставлення до соціальних цінностей. Він вважав, що такі зміни в особистості виключають можливість вчинення засудженим нового злочину [11, 148]. О.Р. Ратінов та О.Ю. Михайлова були прибічниками аналогічної точки зору. Вчені також дійшли висновку, що жорстокість, яка виявляється при вчиненні насильницьких злочинів, – це диспозиційне утворення в структурі особистості, змістовною характеристикою якого є спотворення нормативно-ціннісної сфери у вигляді девальвації однієї з базових соціальних цінностей – цінності іншої людини [12, 15-16].

Спрямованість особи, яка вчинює насильницький злочин, як сукупність її емоційної, світоглядної, вольової складових, яка свідчить про морально-психологічну деформацію, відповідно до якої реалізується протиправна поведінка, визначають також В. Ковальський та

Л. Казмиренко. Г.Ф. Хохряков під виправленням засудженого пропонує розуміти усунення недоліків, вад, що сприяють вчиненню злочинів [13, 196].

В.А. Львовочкіна, розглядає процес ресоціалізації як мету виправлення засудженого, формування в нього правослужняної поведінки, стимулювання становлення на життєву позицію, яка відповідає соціальним нормам, шляхом відновлення, збереження та розвитку соціально корисних якостей і відносин під час відбування покарання та соціальної адаптації після звільнення з місць позбавлення волі [14, 8].

Р.В. Ващенко і В.В. Сулицький під ресоціалізацією пропонують розуміти процес виправлення засудженого, формування у нього правослужняної поведінки, стимулювання на таку життєву позицію, що відповідає соціальним нормам, на основі відновлення, збереження та розвитку соціально корисних якостей і відносин, подальшої адаптації до самостійного життя на волі [15, 30].

Розділяючи позицію вищевказаних вчених, ми вважаємо, що поняття виправлення засуджених слід розглядати і як процес з точки зору кримінально-виконавчого законодавства (ч.1 ст.6 КВК України), і як результат досягнення певної мети (ч.2. ст.50 КК України) - мети покарання.

У свою чергу М.С. Рибак для позначення процесу виправлення засуджених пропонує використовувати термін «ресоціалізація», крім того ресоціалізацію автор бачить у якості мети застосування кримінального покарання, пропонуючи тим самим поняття виправлення засуджених взагалі замінити на їх ресоціалізацію [16, 24; 30-32]. Розділяючи дані точки зору, В.А. Воронов наголошує на необхідності введення в кримінальне законодавство поняття ресоціалізації засуджених в якості мети кримінального покарання [17, 70-73].

Справедливо і досить обґрунтовано з цього приводу зазначає І.І. Євтушенко, яка вважає недоцільним виключення з переліку складових мети покарання терміна «виправлення засуджених» чи заміна його «ресоціалізацією», оскільки виправлення засуджених має самостійне значення і є однією з необхідних умов ресоціалізації. Без досягнення виправлення засуджених, як стверджує автор, процес ресоціалізації буде безрезультатним і безглуздим, тому що неможливо примусово адаптувати до життя в нормальному суспільстві особу, чий помисли і інтереси направлені проти самого суспільства, не дивлячись на всі застосовані до нього заходи виправлення [18, 54].

На нашу думку, законодавче закріплення в Кримінальному кодексі України поняття ресоціалізації засуджених як складової мети покарання дозволить досягти іншої її складової запобігання вчиненню засудженими нових злочинів. Ми вважаємо, що неможливо ставити за мету покарання лише виправленням засуджених і запобіганням вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами.

Аналізуючи проведений ретроспективний аналіз анкетних даних, проведених серед працівників кримінально-виконавчої системи, більшість респондентів, підтримуючи нашу точку зору, вважають, що покарання, крім виправлення, повинно забезпечувати відновлення та повернення засудженого до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя на волі у якості повноправного члена суспільства, а тому ресоціалізацію слід розглядати як самостійну мету покарання разом із виправленням засуджених та запобіганням вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами.

Суспільство повинно бути зацікавлене в корінній переробці свідомості засудженого, і тому законодавець повинен не тільки обмежуватися досягненням виправлення, але і вимагати закріплення в особі таких властивостей і звичок, які виключають можливість вчинення злочину. Держава, караючи злочинця, повинна зробити всі можливі ресоціалізаційні заходи, щоб він більше не вчиняв злочинів». Під ресоціалізацією автор бачить не повернення правопорушника в суспільство таким, яким він був, зі всією системою порушених зв'язків і спотворених ціннісних орієнтацій, а відновлення або створення позитивних направляючих поведінки, нової системи цінностей і соціальної адаптації осіб, що вчинили злочини, підготовка їх до життя на волі». Отже, під виправленням засуджених ми розуміємо процес позитивних змін, які відбуваються в особистості засудженого та створюють у нього готовність до самокерованої правослужняної поведінки.

Розділяючи точку зору законодавця (п.2. ч.2. ст.6 КВК України), більшість вчених у галузі кримінально-виконавчого права схилиються до того, що поняття «ресоціалізація» більш широке, ніж «виправлення», і включає в себе останнє.

Ю.В. Жулева бачить ресоціалізацію як комплекс, систему правових, організаційних, педагогічних, психологічних, виховних і інших заходів дії, який здійснюється на різних етапах реалізації кримінальної відповідальності з метою зміни асоціальних установок, системи ціннісних орієнтацій, протидії асоціальній деградації особи, корекції противоправної поведінки, попередження злочинів, створення нормальних умов для подальшої її соціалізації [19, 10-11]. Слід підтримати думку вченої, що ресоціалізація – це сукупність правових, організаційних, педагогічних, психологічних, виховних і інших заходів дії на засуджених, що застосовуються з метою зміни їх негативних ціннісних орієнтацій, усунення негативних наслідків ізоляції засуджених, закріплення результатів виправлення, включення їх у позитивні соціальні зв'язки і надання їм постпенітенціарної допомоги.

Крім того, не можна не проаналізувати позицію вчених щодо ототожнення понять «виправлення» і «ресоціалізації» засуджених. Одним із прихильників даного твердження є М.П. Мелентьев. Він стверджує, що під еством виправлення засуджених слід розуміти їхню ресоціалізацію, тобто процес, який стимулює формування в засудженого життєвої позиції, яка відповідає конституційним нормам, що визначають права, свободи і обов'язки громадян» [20, 19-20].

Не погоджуючись з даним твердженням, І.Б. Ускачова вважає, що процес виправлення є складовою ресоціалізації [21, 51]. Аналогічної точки зору дотримуються і інші автори, вважаючи ресоціалізацію більш широким поняттям, що характеризує всю сукупність змін в людині, що відбуваються під впливом як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників, у результаті яких індивід стає соціалізованим членом суспільства. Процес ресоціалізації, наголошує вона, має тривалі тимчасові рамки, тоді як виправлення є одним з етапів даного процесу.

Цікавою є думка вітчизняного вченого в галузі кримінально-виконавчого права В.М. Трубникова, який у власних дослідженнях пропонує поняття ресоціалізації засуджених розглядати як процес, що складається з ряду органічно взаємозв'язаних етапів, на яких різні суб'єкти повинні здійснювати комплексну дію на осіб, що скоїли злочин [22, 9].

Підтримуючи точки зору В.М. Трубникова, більшість дослідників таких як І.Г. Богатирьов, О.М. Джужа, О.Г. Колб, М.О. Стручков, С.В. Царюк, І.В. Шмаров та ін. розділяють процес ресоціалізації на два етапи, які складаються з виправлення засуджених, яке, за їх твердженням, здійснюється під час відбування ними покарання (пенітенціарний етап) і їх адаптації після звільнення (постпенітенціарний етап).

Узагальнюючи вищевикладене, ми доходимо висновку, що виправлення і ресоціалізація засуджених є комплексною загальнодержавною задачею, у вирішенні якої повинні брати участь як державні, так і недержавні органи, організації, що мають відношення до її реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Комментарий к Уголовно-исполнительному кодексу Российской Федерации / Анисимков В.М., Артамонов В.П., Баунов В.В., Брезгин Н.И., и др.; [отв. ред.: Зубков А.И.]. – М.: Норма, Инфра-М, 1997. – 408 с.
2. Царюк С.В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки: дис. ... канд. юрид. наук 12.00.08 / С.В. Царюк. – Дніпропетровськ, 2009. – 187 с.
3. Беляев Н.А. Цели наказания и средства их достижения в исправительно-трудовых учреждениях / Н.А. Беляев. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. – 186 с.
4. Ременсон А.Л. Понятие и критерии перевоспитания заключенных / А.Л. Ременсон // Вопросы советского государства и права. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 1966. – С. 179-192.
5. Казак Б.Б. Безопасность уголовно-исполнительной системы: [монографія] / Казак Б.Б.; [под ред.: Дьячковский С.А., Пономарев С.Н.]. – Рязань: Академия права и управления Минюста России, 2002. – 324 с.

6. Степанюк А.Ф. Сущность исполнения наказания: [монография] / А.Ф. Степанюк. – Харьков: Фолио, 1999.– 256 с.
7. Сундуров Ф.Р. Социально-психологические и правовые аспекты исправления и перевоспитания правонарушителей / Ф.Р. Сундуров; [науч. ред.: Волков Б.С.]. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1976. – 144 с.
8. Исправительно-трудовая педагогика. – М.: ВШ МООП СССР, 1967. – 304 с.
9. Титов Н.И. Исправление и перевоспитание осужденных к лишению свободы / Н.И.Титов. – Л., 1966. – 298 с.
10. Стручков Н.А. Уголовная ответственность и ее реализация в борьбе с преступностью / Н.А. Стручков. – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1978. – 288 с.
11. Ратинов А.Р. Жестокость как правовая и нравственно-психологическая проблема / А.Р. Ратинов, О.Ю. Михайлова // Вопросы борьбы с преступностью. – 1985. – Вып. 42. – С. 15-16.
12. Ковальський В. Суб'єктивна детермінація насильственої злочинності молоді / В. Ковальський, Л. Казмиренко // Рад. право. – 1990. – № 12. – С. 31-34.
13. Хохряков Г.Ф. Парадоксы тюрьмы. Проблемы, дискуссии, предложения / Г.Ф. Хохряков. – М.: Юрид. лит., 1991. – 224 с.
14. Львовичкін В.А. Концептуальні питання реформування кримінально-виконавчої системи / В.А. Львовичкін // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ.: [редкол.: В.М. Синьов (голов. ред.) та ін.]. – К.: КІВС, „МП Леся”, 2002. – № 7. – С. 3–12.
15. Ващенко Р.В. Організаційно-правові питання ресоціалізації засуджених / Р.В. Ващенко, В.В. Сулицький // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ.: [редкол.: В.М. Синьов (голов. ред.) та ін.]. – К.: КІВС, „МП Леся”, 2003. – № 8. – С. 29-37.
16. Рыбак М.С. Ресоциализация осужденных к лишению свободы: проблемы теории и практики / М.С. Рыбак. – Саратов, 2001. – 276 с.
17. Воронов В.А. Ресоциализация преступника – основная цель нового уголовного наказания / В.А. Воронов // Цели уголовного наказания. Учебно-методические материалы по итогам межкафедрального теоретического семинара, состоявшегося в декабре 1989 г. – Рязань: НИиРИО РВШ МВД СССР, 1990. – С. 70-73.
18. Евтушенко И.И. Условно-досрочное освобождение осужденных к лишению свободы и их ресоциализация: монография / И.И.Евтушенко. – ВолгГТУ. – Волоград, 2005. – 316 с.
19. Жулева Ю.В. Ресоциализация осужденных несовершеннолетних женского пола, отбывающих наказание в воспитательных колониях. (Правовые и криминологические аспекты): дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.08 / Ю.В. Жулева– Рязань, 2000. – 223 с.
20. Мелентьев М.Л. Комментарий к Уголовно-исполнительному кодексу РФ и Минимальным стандартным правилам обращения с заключенными / М.Л. Мелентьев; [под общ. ред. П.Г. Мищенкова]. – М., 1997. – 345 с.
21. Ускачева И.Б. Правовое регулирование социальной и воспитательной работы с осужденными в местах лишения свободы: дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.08 / Инна Борисовна Ускачева. – М., 2007. – 185 с.
22. Трубников В.М. Социальная адаптация освобожденных от отбывания наказания / В.М. Трубников – Харьков: Основа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1990. – 173 с.